

**Abstract: Sarmatians and the organization of province Dacia (in the light of the archaeological finds).**

*Trajan's Dacian Wars generated a power vacuum on the territory east of the Tisza. Jazygs who took the Roman side in the fights got into a beneficial position they were quick to exploit. Archaeological evidence supports the suggestion that following the wars Sarmatian territory gradually spread to the left bank of the Tisza. The number of finds, if not suddenly, but increased. This is the period, the beginning of the 2nd century AD when the territory of the Banat becomes to be significantly populated by Sarmatians. All these refer to a new group of migrants from the steppe. On the basis of tamga finds this ethnic group freshly arriving to the Carpathian Basin, at least partly, can be associated with Roxolans. In a strange way objects that can be connected with Dacians appear in the burials of the Great Hungarian Plain in this period (and not earlier when, according to the written sources, the most part of the Plain was under Dacian control). It is also the time when the strengthening of Roman-Sarmatian connections can be observed, that will really develop around the end of the 2<sup>nd</sup> century.*

**Резюме: Сармати і організація провінції Дакія (в світлі археологічних знахідок).**

*Дакійські війни Траяна породили владний вакуум на території на схід від річки Тиса. Язиги, які воювали на боці римлян, опинились у сприятливій позиції, чим швидко скористались. Археологічні дані підтверджують припущення про те, що після дакійських війн територія сарматів поступово розширилася на лівобережну Тису. Кількість знахідок збільшується, хоча і не різко. Це період, початок II століття н.е., коли територія Банату заселяється переважно сарматами. Всі ці аспекти належать до нової групи мігрантів зі степу. Грунтуючись на результатах знахідок знаків типу Тамга, ця етнічна група недавно прибула у Карпатський басейн, може бути, принаймні частково, пов'язаною з роксоланами. Дивним чином, об'єкти можуть бути пов'язані з даками, з'являються в могилах Великої Угорської Низовини в цей період (а не тоді, коли, згідно з письмовими джерелами, в основному рівнина була під контролем даків). Насправді це період, в якому може спостерігатися інтенсифікація римсько-сарматського з'єднання, яке буде зростати в кінці другого століття. н.е.*

**Key words:** *Jazygs, Roxolans, Dacians, Trajan's Dacian Wars, tamgas.*

**Cuvinte cheie:** *iazigi, roxolani, daci, războaiele lui Traian, semne de tip tamga.*

**Ключові слова:** *язиги, роксолани, даки, війни Траяна, знаки типу тамга.*

În a doua jumătate a secolului I. d. Hr. extinderea teritorială a sarmaților era încă în desfășurare, acest lucru în mare măsură determinând istoria evenimentelor și a politicii din regiune. Romanii în mod conștient au încercat limitarea barbarilor din teritoriile învecinate imperiului, printre care și pe sarmați.

Unul din punctele de cotitură în istoria sarmaților din Bazinul Carpatic a fost perioada războaielor dacice. Când au apărut în regiunea noastră sarmații, dacii erau deja vechi adversari ai Imperiului Roman. În secolul al II-lea a. Hr. au scăpat de sub tutela celtică, și începând cu sfârșitul secolului au devenit adversari serioși ai romanilor. Soluționarea situației dacice începând cu perioada domniei lui Caesar a revenit la actualitate. Confruntarea finală însă s-a lăsat mult așteptată și până la urmă ea se leagă de numele lui Traian.

De evenimentele războiului purtat cu dacii de către Traian nu au rămas deoparte nici iazigii. Comportamentul ostil anterior s-a schimbat. Până la această dată – probabil de-a lungul Dunării de Jos – putea să fi existat un coridor, prin care sarmații din Bazinul Carpatic au putut păstra relațiile cu triburile din neamul lor (în primul rând cu roxolanii de lângă Dunărea de Jos), respectiv, aproape tot atât de important pentru ei, cu orașele din zona pontică.<sup>1</sup> Decebal a mers atât de departe cu extinderea (până în

<sup>1</sup> O informație dintr-un izvor mai târziu se referă la acest coridor și anume într-un loc din Iordanes (*Iord.* 74.XII.), conform căruia granița dintre iazigi și roxolani a fost râul Aluta (= Olt). Această dată, după András Alföldi, putea fi valabilă doar între perioada domniilor lui Burebista și Decebal: Alföldi 1942, 188 – cu literatura anterioară, respectiv Mócsy 1977, 441.

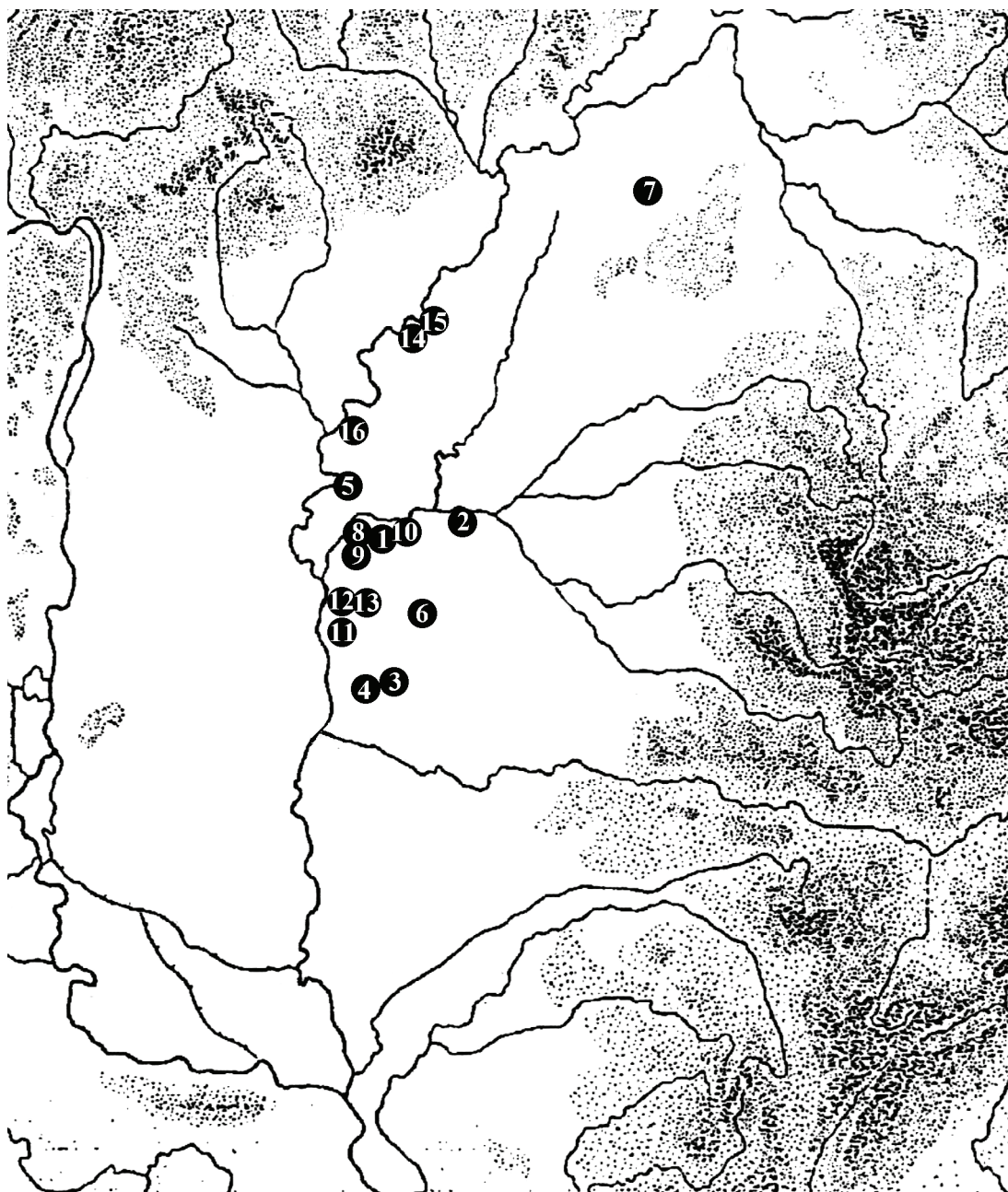


Fig. 1. Locuri de descoperiri la est de Tisa înainte de războaiele marcomanice. 1: Békésszentandrás, 2: Endrőd–Szujókereszt, 3: Hódmezővásárhely–Fehértó, 4: Hódmezővásárhely–Kakasszék, 5: Martfű–Zsófia major, 6: Nagyszénás–Árpád-halom, 7: Nyíregyháza–Felsősim, 8: Öcsöd–Bábocka, 9: Öcsöd–Mogyoróshalom, 10: Szarvas, 11: Szegvár–Oromdűlő, 12: Szentés–Donát, 13: Szentés–Kistóke, 14: Tiszaderzs, 15: Tiszafüred, 16: Törökszentmiklós.

perioada 103-104) încât „a cucerit o parte și din teritoriile iazigilor (teritoriu care nu le-a mai fost înapoiat nici de către Traian când i s-a cerut).”<sup>2</sup> Regele dacilor prin acest gest a tăiat probabil acel coridor atât de important iazigilor (între altele din cauza lipsei materiilor prime pe teritoriile așezărilor de câmpie).

Sarmații din Bazinul Carpatic, fiind obligați să renunțe la modul lor de viață și să se sedentarizeze treptat, ocupându-se cu agricultura, au ajuns într-o situație dificilă prin pierderea teritoriilor de pe lângă Dunăre. Decizia lui Traian de a pune capăt amenințărilor statului dac în expansiune, dobândind

<sup>2</sup> DIO LXVIII.10.3. – traducerea în lb. maghiară: Fehér/Kovács 2004, 37. Cercetările anterioare explică cu acest eveniment retragerea treptată a „orizontului de aur” sarmat la sfârșitul secolului I, fiind de părere că obiectele caracteristice de aur ale acestuia au sosit din orașele nord-pontice (Vaday 1982/83). De fapt nu este sigură nici confecționarea lor pontică, cu atât mai mult că toate morminte databile provin de la sfârșitul secolului I. (Istvánovits/Kulcsár 2007).

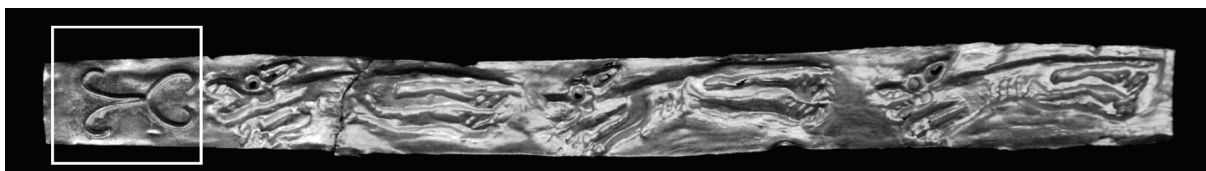


Fig. 2. Placa din aur de la Dunaharaszti cu indicarea semnelui de tip tamga (fotografia autorilor).

totodată bogăția uriașă a lui Decebal, are potențialul de a aduce o schimbare radicală în regiune. În același timp, roxolanii din regiunea Dunării de Jos – afectați sensibil de evoluția romanilor împotriva dacilor – au încheiat alianță cu dacii.<sup>3</sup>

Amprente arheologice, de altfel foarte grăitoare, ale alianței iazigo-romane sunt descoperirile monetare legate de războaiele lui Traian purtate împotriva dacilor pe întreg teritoriul Câmpiei Maghiare (inclusiv pe teritoriile de peste Tisa!) în Barbaricumul sarmat.<sup>4</sup> Acest lucru se poate explica prin faptul că sarmații care trăiau în acel timp în Bazinul Carpatic, respectiv cei care s-au stabilit acolo în viitorul apropiat au primit inclusiv bani, printre altele, de la aliații lor romani. Atunci când iazigii, după războaiele dacice, au invadat regiunile de peste Tisa, au luat cu ei desigur aceste monede.

Luptele cu dacii s-au terminat pe la sfârșitul verii anului 106. Traian a demarat organizarea noii provincii Dacia. Examinând organizarea provinciei din punctul de vedere a barbarilor dorim să ne referim la două probleme importante. Una este apartenența Banatului, iar cealaltă problema teritoriului pe care – cum am relatat mai sus – Decebal „l-a luat de la iazigi”.

Descoperirile din Bácska și Banat au fost adunate și evaluate pentru prima dată de Milleker Bódog, efortul fiind continuat de Párducz Mihály. În urma cercetărilor efectuate de cei doi s-a evidențiat că teritoriul a fost dens populat de sarmați.<sup>5</sup> În anii 1990, în Bazinul Aradului, au fost înregistrate 26 de situri sarmate.<sup>6</sup> Acestea sunt situate la vest de Arad, în timp ce la est s-a găsit material de factură dacică și morminte de incinerare. Prezența lor se poate atesta începând din secolul al II-lea. Această descoperire sugerează că cele două populații – dacii și sarmații – au împărțit acest teritoriu din fața limesului. Caracteristica relației este că nu se consideră un fenomen izolat prezența unor vase dacice în morminte sarmate. Caracterul de „zonă de contact” al regiunii sugerează amestecul materialului descoperit (a ceramicii) în cadrul unor situri (de ex. Șeitin/Sajtény).<sup>7</sup> Dacă ne uităm spre vest, putem remarca că invazia sarmată a regiunii Bácska a fost aproape tot atât de densă. Numărul siturilor sarmatice înregistrate în Bácska și Banatul sârbesc se ridică la peste 200, dintre care 60 de așezări și 44 de cimitire se află pe malul stâng al Tisei.<sup>8</sup> Datarea majorității acestora în momentul de față – în lipsa cercetărilor sistematice – este incertă, dar după părerea autorilor se poate demonstra cu siguranță prezența sarmaților la începutul secolului al II-lea. Totodată trebuie să adăugăm faptul că, din perioada dintre fondarea provinciei Dacia și războaiele marcomanice, îndeosebi din Câmpia Maghiară, avem date din relativ puține situri (foto 1.).

Unul dintre motive este faptul că dispunem de un număr atât de mic de complexe, ce nu pot fi datate în mod credibil pentru această perioadă. Posibilitățile sunt limitate foarte mult de faptul că așezările timpurii, unde nu apar încă vasele de tip terra sigillata sau alte obiecte de import, nu pot fi datate cu exactitate. Astfel, în creionarea istoriei așezărilor din regiunile de peste Tisa, putem folosi, în mod paradoxal, în mare măsură, doar descoperirile legate de necropole.

Cel mai timpuriu material sarmatic databil în mod exact din Bazinul Carpatic este de pe la sfârșitul secolului I. Potrivit surselor, în acest timp a început deja mutarea sarmaților pe malul stâng al Tisei. Analizând aceste probleme, ar trebui să găsim răspunsuri la niște întrebări, care nu sunt chiar noi.

1. Când au fost ocupate teritoriile sau unele zone de la est de Tisa de către sarmați?

După războaiele lui Traian, teritoriile la est de Tisa au ajuns treptat sub dominația sarmaților.

<sup>3</sup> Alföldi 1940, 138.

<sup>4</sup> Fülöp 1976, 253.

<sup>5</sup> Milleker 1897/1899/1906; Párducz 1942; Tóth 1986, 59.

<sup>6</sup> Hügel/Barbu 1997. Săpăturile de salvare efectuate pe traseul autostrăzilor nou construite au mărit considerabil acest număr.

<sup>7</sup> Hügel/Barbu 1997.

<sup>8</sup> Dautova-Ruševljan 1990. Lavinia Grumeza citează în teza sa de doctorat nu mai puțin de cincizeci de necropole din situri bănățene (luând în considerare partea română, sârbă și maghiară a Banatului). (Mulțumim Laviniei Grumeza pentru amabila informare verbală!)



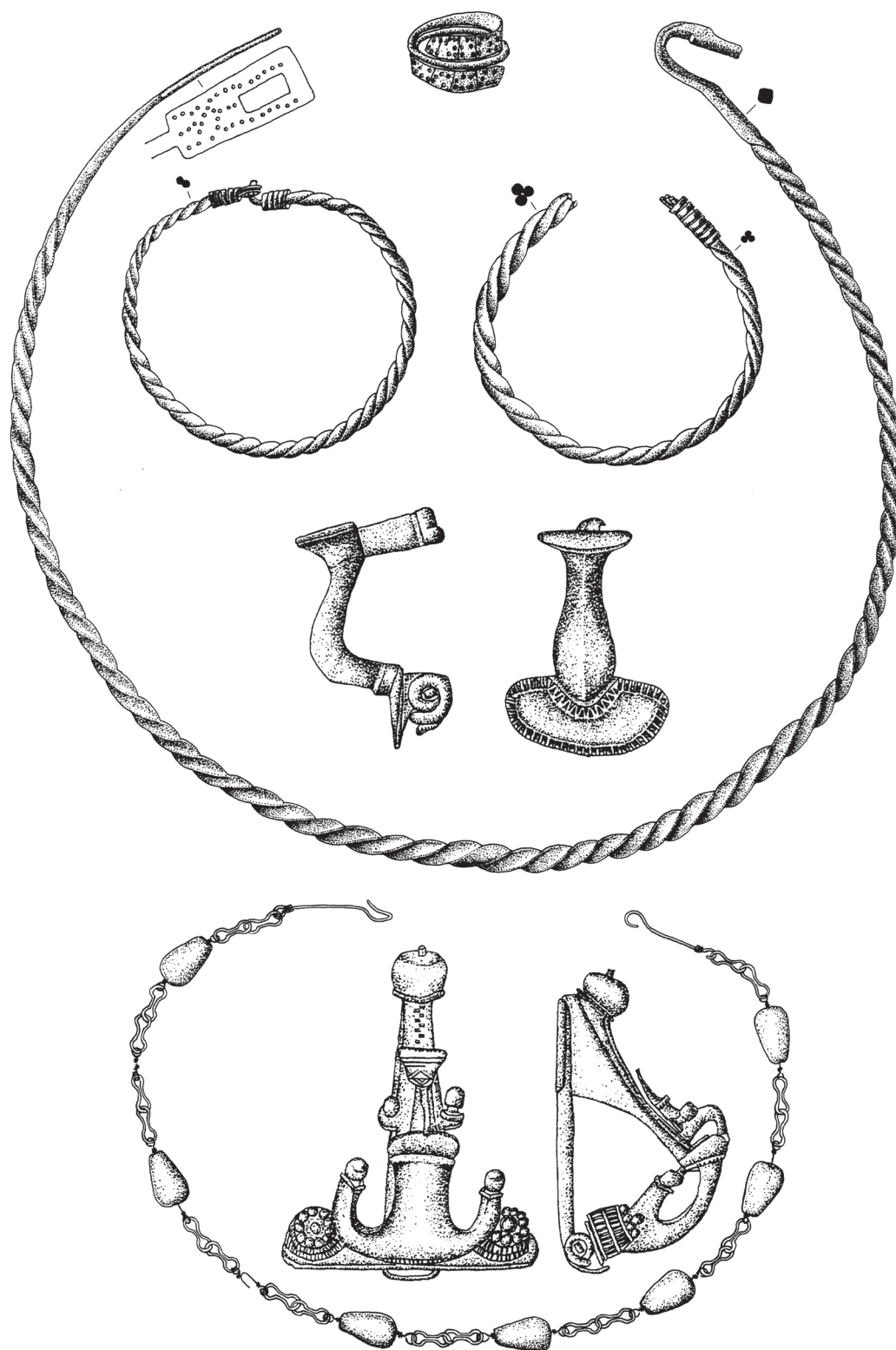


Fig. 3. Mezőkövesd–Patakra járó-dűlő, mormântul 31 (Patay 2003, 1–2. kép).

Cel mai timpuriu material arheologic sarmatic din Bazinul Carpatic – așa numitul „orizont de morminte cu descoperiri de aur” – este cunoscut din teritoriile dintre Dunăre și Tisa. Extinderea teritorială nu s-a produs atât de repede. Descoperirile provenite din prima jumătate a secolului al II-lea – în primul rând morminte – s-au găsit într-un număr relativ mic pe malul stâng al Tisei, și ele se limitează în primul rând la valea propriu zisă a râului.<sup>9</sup>

<sup>9</sup> Istvánovits/Kulcsár 2007.

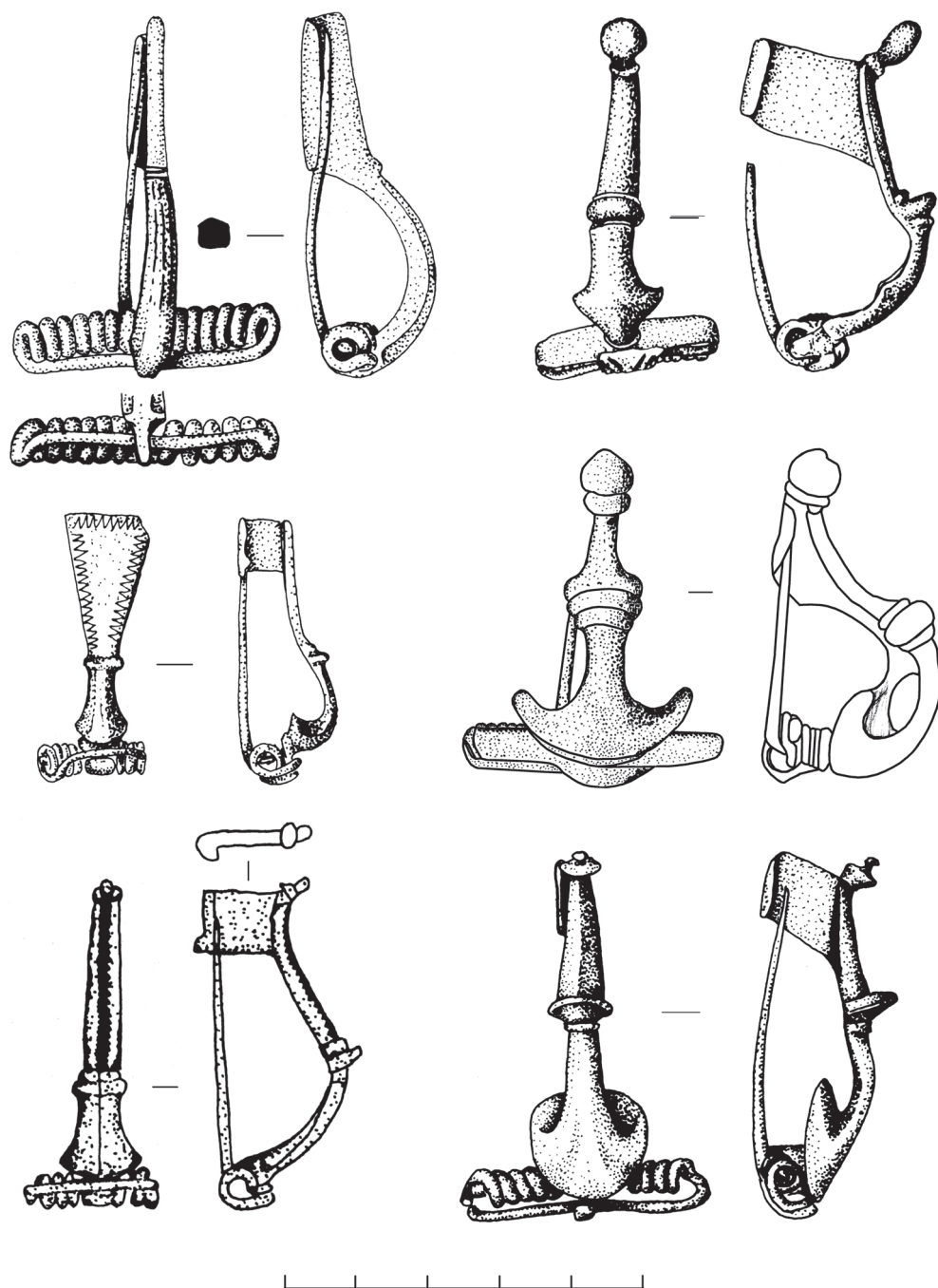


Fig. 4. Tipuri de fibule din contexte sarmatice din sec II. din Bazinul Carpatic 1–3, 6: Endrőd–Szujókereszt, mormintele 133., 45., 83. și 89. (Vaday/Szőke 1983, 15: 10., 6: 1., 7: 6., 10: 12. kép), 4: Bag (descoperire nepublicată în Magyar Nemzeti Múzeum), 5: Orosháza tanyák, MÁV homokbánya, mormântul 5. (Nagy 2005, 5: 1. kép)

Cunoaștem doar câteva părți din așezări, despre care s-a presupus că au fost locuite înainte de mijlocul secolului al II-lea. De altfel, această mențiune referitoare la așezări se poate extinde la întregul Barbaricum sarmat din Bazinul Carpatic.<sup>10</sup> Cei care au publicat descoperirile așezărilor din Ártánd–Kis și Nagyfarkas-domb, precum și din Szegvár–Orom-dűlő, le-au datat la începutul secolului al II-lea.<sup>11</sup> În

<sup>10</sup> Vaday/Szekeres 2001, 234: „În ciuda datelor izvoarelor scrise nu cunoaștem nicio așezare sarmată din perioada anterioară mijlocului secolului al II-lea d.Hr.”

<sup>11</sup> Nepper 1985. 235., Istvánovits *et al.* 2006.

aceste situri ceramica lucrată cu mâna este prezentă în proporție mai mare decât în așezările datate într-o perioadă mai târzie, totodată se poate constata prezența materialului arheologic de natură dacică și celtică.

În ceea ce privește descoperirile funerare din epocă, se creionează următorul tablou. Ritul, comparativ cu perioada cea mai timpurie, a așa numitului „orizont de aur”, a rămas identic în linii mari, însă artefacte din aur apar doar în cazuri excepționale. Nu este clar dacă, începând cu această perioadă, obiectele de aur nu mai sunt depuse în morminte, sau dacă absența lor se motivează prin proporția considerabilă a mormintelor jefuite, de multe ori extrem de minuțios.

Despre cimitire putem relata pe scurt doar că, în această perioadă, putem identifica aproape toate elementele rituale care rămân caracteristice sarmaților în următoarele trei secole și jumătate. Aici sunt incluse: orientarea principală S-N, șanțuri circulare la unele morminte, unele artefacte din inventar (oglină, fusaiolă, vas etc.), respectiv amplasarea lor (de ex. vasul la picioare), apariția orientării inverse, utilizarea sicriului etc.<sup>12</sup>

În această perioadă s-a răspândit moda purtării fibulelor, iar în cazul femeilor sarmate este caracteristic portul mărgelilor: la nivelul gâtului, la brațe, la brâu și la picioare. Cu siguranță, e dificil (chiar imposibil) de stabilit dacă este vorba despre mărgeli brodate pe haine sau încălțăminte, sau dacă, în unele cazuri, formează brățări. Poate că s-a purtat la brâu o bandă brodată cu mărgeli. Inventarul funerar în cazul bărbaților este mult mai modest decât la femei. De obicei se descoperă o trusă de unelte de păstorit, câte o fibulă sau o cataramă. Arme au fost așezate în mormânt în cazuri foarte rare. Arma caracteristică epocii este sabia cu mâner inelat. Alături de acestea avem cunoștința de un singur vârf de săgeată (mormântul 133 din Endrőd-Szujókereszt), cu trei aripi și spin de fixare.<sup>13</sup> În inventarul funerar al mormintelor de femei, bărbați și copii vasele sunt relativ frecvente.

## 2. Putem presupune un nou val de pătrundere sarmatică din stepă?

Căutând răspunsul la această întrebare nu putem ignora semnele de tip tamga ale sarmaților din Bazinul Carpatic.<sup>14</sup> Cel mai caracteristic dintre semnele de clan(?) de pe teritoriul Ungariei se poate vedea pe placa de aur de la Dunaharaszti (foto 2). Analogia excelentă a acesteia a fost identificată pe malul stâng al Nistrului într-un mormânt cu un inventar foarte bogat descoperit în Porogi. Modelul semnelui de tip tamga este identificat cu modelul din Porogi ca fiind al regelui alan sau aorș Farzoios.<sup>15</sup> Un semn asemănător este cunoscut și pe monedele domnitorilor kușani.<sup>16</sup> O altă analogie se găsește pe harnașamentul din mormântul de înhumatie cu diademă din Kobiakovo, lângă Rostov. Această ultimă descoperire este de menționat și pentru faptul că cei care au publicat acest mormânt de la sfârșitul secolului I – începutul secolului al II-lea au ajuns la concluzia că șirul mormintelor de o bogăție ieșită din comun din această epocă din regiunea Donului Inferior trasează de fapt centrul tribal al regiunii. În perioada aceasta respectivul trib sarmat putea fi numai alan.<sup>17</sup> Această presupunere ni se pare foarte probabilă. După cum am mai menționat, semnul de tip tamga din Dunaharaszti se poate identifica cu semnul tamga al alanului/aorșului Farzoios, rege care a bătut monedă la Olbia și a domnit între anii 64-81.<sup>18</sup> Realizarea plăcii de aur din Dunaharaszti poate fi datată destul de exact. Se pune problema: când a ajuns în Bazinul Carpatic?

Semnele de tip tamga a lui Farzoios apar doar pe puține descoperiri, astfel nici nu am putea încerca să răspundem, dacă nu am cunoaște în număr mai mare obiectele prevăzute cu tamga aparținând lui Inismeios care l-a urmat la tron și a domnit în jurul anilor 80. Acestea din urmă au fost luate în evidență de Mircea Babeș.<sup>19</sup>

În dave, cetățile de pământ dacice folosite ca centre tribale, – în primul rând în valea Siretului – au fost descoperite mai multe obiecte sarmatice. Alături de psalia de fier având semn de tamga învelită

<sup>12</sup> Kulcsár 1998.

<sup>13</sup> Vaday/Szóke 1983, 15. foto 9. Mai nou s-a pus problema că lucrurile stau altfel. Conform unei noi descoperiri din Nyíregyháza, putem crede că sarmații din Bazinul Carpatic au folosit la început vârfuri de săgeți de mărime mică, săgeți de tip scitic, și o parte din vârfurile de săgeți din descoperiri întâmplătoare, definite mai demult drept scitice, pot fi legate eventual de sarmați (Isvánovits/Kulcsár 2014).

<sup>14</sup> Cu aceste probleme ne-am ocupat detaliat într-un studiu anterior – Istvánovits/Kulcsár 2006, motiv pentru care aici marcăm doar referirile cele mai importante privitoare la tema lucrării de față. Vezi și: Istvánovits/Kulcsár 1997.

<sup>15</sup> Istvánovits/Kulcsár 1997, 161, XX. Planșa 1, XXI. Planșa 2, tamga din Porog: XXI. Planșa 4; Симоненко/Лобай 1991, 62–56.

<sup>16</sup> Tolszov 1950, 152, 35. fig.

<sup>17</sup> Прохорова/Гутуев 1992, 160.

<sup>18</sup> Карышковский 1982; Карышковский 1988.

<sup>19</sup> Babeș 1999, Abb. 12.

cu foiță de aur de la Ocnița și mânerul de corn cu tamga de la Poiana mai putem vorbi despre cazurile de la Răcătău (vas) și din situl de la Brad. Tot aici putem aminti cazanul descoperit la Piatra Șoimului. În cazul altor obiecte – de exemplu oglindă, vârf de săgeată, clopot de bronz etc. – este dificil să le stabilim originea, dar pot fi între ele și artefacte sarmatice. Când apar ca inventar funerar alături de schelete, putem presupune că avem de a face cu un mormânt sarmatic deoarece dacii în această epocă au practicat incinerarea.<sup>20</sup>

Harta de răspândire a obiectelor cu semne de tip tamga sugerează o expansiune sarmatică mai puternică în această perioadă. Se pune problema dacă este vorba despre dominație politică sau despre o migrație de populație. După părerea noastră, placa cu semnul de tip tamga a ajuns la Dunaharaszti încă pe la sfârșitul secolului I. În consecință, am putea presupune pentru acest moment o prezență politică sau etnică a aorșilor (eventual a alanilor) în Bazinul Carpatic. Semnul de tip tamga indică prezența unor elite, un indiciu important în condițiile în care despre aorșii din Bazinul Carpatic nu există nici o mențiune în izvoare, și nici despre alanii din perioada timpurie. Luând în considerare datele izvoarelor scrise care indică clar prezența iazigilor, există posibilitatea că iazigii în acest timp au făcut deja parte din alianța tribală al aorșilor sau alanilor. Având în vedere perioada de domnie a lui Farzoios, este sigur că nu primul val de migratori sarmați au adus placa de la Dunaharaszti (poate și celelalte obiecte cu tamga), pentru că ei – sau cel puțin o mică parte a lor – se aflau deja în Câmpia Maghiară cel târziu în anul 50.<sup>21</sup> Contradicția se rezolvă dacă ne gândim că migrația lor în masă continua încă pe la sfârșitul secolului I. (sau chiar se intensifică în această perioadă?!).

O altă posibilitate la care ne putem gândi pe baza apariției obiectelor cu semne de tip tamga în mediul dacic este ca proprietarul plăcii de aur să fi ajuns în Bazinul Carpatic cu ocazia războaielor dacice sau în perioada premergătoare acestora.<sup>22</sup> Pentru perioada războaielor lui Traian, sunt cunoscute bine legăturile de alianță dintre daci și roxolani. Această alianță se poate concretiza prin artefactele sarmatice din descoperirile efectuate în davele dacice precum și prin obiectele cu semne de tip tamga din Câmpia Maghiară. În cazul acestei ipoteze interpretarea denumirii de roxolan<sup>23</sup> poate lega șirul evenimentelor. Poporul alan alb = rox-alan poate în acest caz da indicii despre afilierea tribală (alan) a lui Farzoios și Inismeios.

Analizând materialul arheologic din perioada războaielor dacice și de după ele, la prima vedere se observă situația paradoxală că nu cunoaștem ansambluri de descoperiri definite în mod clar dacice databile în perioada secolului I d.Hr. Obiectele cele mai timpurii de acest gen apar după războaie, adică chiar când aceste teritorii au ieșit de sub dominația dacică. Aici se încadrează mormântul 31 din situl Mezökövesd–Patakra járó-dűlő, unde într-un mormânt de femeie sarmată a fost descoperită o garnitură de bijuterii dacice, colan, brățară și inel (foto 3.).<sup>24</sup> Femeia din mormântul de la Veresegyház a avut (și) o bijuterie dacică. Aceste obiecte, pe baza analogiilor și a fibulelor găsite alături de ele sunt foarte bine datate în perioada de trecere dintre secolele I-II – la începutul secolului al II-lea. În aceste două morminte, conform ritualului, au fost inhumate femei aparținătoare elitei. Celelalte descoperiri atestă relații externe extinse: alături de bijuterii dacice au fost găsite un colier și o fibulă romană, o brățară din zona Vistulei, o fibulă dalmațiană.<sup>25</sup>

Majoritatea lor sunt importuri rezultate din comerțul recent început: un vas vopsit cu motive figurale,<sup>26</sup> un bol vopsit în culoare roșie de Pompei, o amforă și în primul rând fibule. Acestea din urmă fac parte în special din inventarul mormintelor. Aici putem încadra fibulele puternic profilate, cu picior

<sup>20</sup> Harhoiu 1993; Babeș 1999, 225, 230.

<sup>21</sup> Istvánovits/Kulcsár 2006, 203–210.

<sup>22</sup> Ne gândim la marea invazie a roxolanilor pe teritoriile Dunării de Jos din anul 69 și la perioada dintre războaiele dacice.

<sup>23</sup> Alemany 2000, 8–9.

<sup>24</sup> Patay 2003.

<sup>25</sup> Mesterházy 1986. Un fragment de colan asemănător celei din Mezökövesd și Veresegyház a fost descoperit în hotarul localității Orgovány. (Szabó 1939, III. tábla 9).

<sup>26</sup> Maróti/Vaday 1980. Răspândirea în Barbaricum a vaselor de culoare roșie și cu motive figurative semnalează bine expansiunea timpurie treptată. Alături de piesele din Szeged și Szolnok se așează ca „un bastion înaintat” locul de descoperire al celui de-al treilea vas (Debrecen).



în formă de evantai, și fibulele de tip ancoră (foto 4.). La baza datării stau în primul rând importurile.<sup>27</sup> Alături de ele apar și primele oglinzi romane din tipul cu marginile perforate.<sup>28</sup> O parte a obiectelor romane nu a ajuns pe teritoriile Barbaricumului prin intermediul comerțului. Pe primul loc putem remarca piesa cea mai frumoasă a epocii romane din Câmpia Maghiară: statuia de bronz reprezentând Victoria descoperită împreună cu ceramică sarmatică și romană în situl din Akasztó–Döbrögecpusztă care, după părerea celui care a publicat-o, a ajuns probabil pe teritoriile barbare în vremea războaielor domițiene.<sup>29</sup> De asemenea, nu poate fi considerată marfă comercială fragmentul de zale romană de paradă din Orgovány, datat pe la sfârșitul secolului I – începutul secolului al II-lea și mânerul de pateră de la Jászszentlászló cu o datare asemănătoare.<sup>30</sup>

În concluzie, putem spune că războaiele lui Traian cu dacii au creat un vid de putere pe teritoriile de la est de Tisa, situație de care au profitat iazigii care au luptat alături de romani. Sursele arheologice atestă că teritoriul locuit de sarmați, după războaie, s-a extins treptat pe malul stâng al Tisei. Materialul arheologic descoperit, chiar dacă nu foarte numeros, crește odată cu evoluția cercetărilor. În acest timp începe popularea mai accentuată a teritoriilor din Banat. Acest fapt indică că dinspre stepe a sosit un nou grup de populație în Bazinul Carpatic – iar acesta, conform apariției semnelor de tip tamga, poate fi identificat cu roxolanii. În mod paradoxal, în mormintele acestei epoci au apărut artefacte care pot fi legate de daci. De asemenea, tot în această perioadă observăm întărirea legăturilor sarmato-romane, care vor evolua mai accentuat spre sfârșitul secolului.

### Bibliografie

- Alemaný 2000: Alemaný A., *Sorces on the Alans. A Critical Compilation. Handbook of Oriental Studies, Central Asia*, Leiden – Boston – Köln 2000.
- Alföldi A. 1940: Alföldi A., *Dákok és rómaiak Erdélyben*, Századok 74, 1940, 129–180.
- Alföldi A. 1942: Alföldi A., *A pesti oldal új urai*. In: Szendy K. (Szerk.), *Budapest története I. Budapest az ókorban I*. Budapest, 1942, 172–235.
- Babeș 1999: Babeș M., *Ein Tamga-Zeichen aus der dakischen Siedlung von Ocnîța (Buridava)*. In: Boroffka, N./Soroceanu, T. (Hrsg.): *Transsilvania. Archäologische Untersuchungen zur älteren Geschichte des südöstlichen Mitteleuropa*. Gedenkschrift für Kurt Horedt. Rahden/West 1999, 223–239.
- Dautova-Ruševljan 1990: Dautova-Ruševljan, V. *Dosadašnji rezultati istraživanja i problemi pri proučavanju sarmatske kulture u Vojvodini*. – *Current analysis of research and problems investigating the Sarmatic culture in Vojvodina*, RVM 32, 1990, 81–94.
- Fehér /Kovács 2004: Fehér B./Kovács P., *Pannonia története Kr. u. 54–166 közt. Historia Pannoniae ab a. D. LIV usque ad a. D. CLXVI*, Fontes Pannoniae Antiquae II. Budapest 2004.
- Fülöp 1976: Fülöp Gy., *Újabb tanulmány a római érmek szarmata kori forgalmáról a mai magyar Alföldön*. – *A new paper on the circulation of Roman coins during Sarmathian times on the contemporary Hungarian Plain*. AE 103, 1976, 253–262.
- Harhoiu 1993: Harhoiu, R., „Tezaurul” de la Buzău – 1941. – *Der „Schatzfund” von Buzău – 1941*, SCIVA 44.1, 1993, 41–51.
- Hügel/Barbu 1997: Hügel, P./Barbu, M., *Die Arader Ebene im 2. – 4. Jahrhundert n. Chr. – Câmpia Aradului în secolele II–IV p. Ch.* In: Gudea, N. (Ed.): *Römer und Barbaren an den Grenzen des römischen Daciens. – Romani și Barbari la frontierele Daciei romane*. AMP XXI, 1997, 539–596.
- Iord.: Iordanes: *Getica. A gótok eredete és tettei*. Kiss Magdolna gondozásában. *Vivarivm fontivm 1*. Pécs 2002/Budapest, 2004.
- Istvánovits/Kulcsár 1993: Istvánovits E./Kulcsár V., *Tükrök a császárkori és a kora népvándorlás kori barbár népeknél a Kárpát-medencében*. – *Der Spiegel der Kaiser- und Frühvölkerwanderungszeitlichen Barbarenvölker im Karpatenbecken*. – *Зеркала варварских народов Карпатского бассейна в римское время и раннюю эпоху переселения народов*. HOMÉ XXX–XXXI. 2, 1993, 9–58.
- Istvánovits/Kulcsár 1997: Istvánovits E./Kulcsár V., *Adatok az alföldi szarmaták vallásához és törzsi hovatartozásához*.

<sup>27</sup> Vaday 1989, 76–78.

<sup>28</sup> Istvánovits/Kulcsár 1993. 14.

<sup>29</sup> Thomas 1972.

<sup>30</sup> Thomas 1976; Thomas 1976A.



*Sarmatîi și organizarea provinciei Dacia (în oglinda descoperirilor arheologice)*

- *Some data on the religion and tribal attribution of the Sarmatians of the Great Hungarian Plain.* JAMÉ XXXVII–XXXVIII, 1995–1996 (1997), 153–188.
- Istvánovits/Kulcsár 2006: Istvánovits E./Kulcsár V., *Szarmata nemzetségelek a Kárpát-medencében. – Sarmatian clan signs in the Carpathian basin.* *Nationale Zeichen der Sarmaten im Karpatenbecken*, Arrabona 44.1, 2006, 175–186.
- Istvánovits/Kulcsár 2007: Istvánovits E./Kulcsár V., *Az első szarmaták az Alföldön (Gondolatok a Kárpát-medencei jazig foglалásról).* – *The first Sarmatians in the Great Hungarian Plain (Some notes on the Jazygian immigration into the Carpathian Basin).* JAMÉ XLVIII, 2006 (2007), 203–237
- Istvánovits/Kulcsár 2014: Istvánovits E./Kulcsár V., *Sarmatian arrows in the Carpathian Basin – revisited.* Rodzińska-Nowak, J. (Red.): *Honoratissimum assensus genus est armis laudare.* *Studia dedykowane Profesorowi Piotrowi Kaczanowskiemu z okazji 70 rocznicy urodzin.* Kraków, 2014 (in print)
- Istvánovits et al. 2006: Istvánovits E./Lőrinczy G./Pintye G. 2006: *A Szegvár–oromdűlői császárkori telep. – Die frühkaiserzeitliche Siedlung von Szegvár–Oromdűlő,* MFMÉ–StudArch 11, 2005, 51–114.
- Карышковский 1982: Карышковский, П. О., *О монетах царя Фарзоя.* Дзис-Райко, Г.А. (Ред.): *Археологические памятники Северо-Западного Причерноморья.* Киев 1982, 66–82.
- Карышковский 1988: Карышковский, П. О., *Монеты Ольвии. Очерк денежного обращения Северо-Западного Причерноморья в античную эпоху,* Киев, 1988.
- Kulcsár V. 1998: Kulcsár V., *A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai. – Погребальный обряд сарматов Карпатского бассейна. – The burial rite of the Sarmatians of the Carpathian Basin,* Múzeumi Füzetek 49, Aszód, 1998.
- Maróti/Vaday 1980: Maróti É./Vaday A. 1980, *Kora császárkori figurális díszítésű, festett kerámia Pannoniában és a szarmata Barbaricumban. – Frühkaiserzeitliche bemalte Keramik mit figuraler Verzierung in Pannonien und im sarmatischen Barbaricum.* StComit 9, 1980, 79–94.
- Mesterházy 1986: Mesterházy K., *Frühsarmatenzeitlicher Grabfund aus Veresegyház. – Kora szarmata kori sírlelet Veresegyházról,* FA 37, 1986, 137–161.
- Milleker 1897/1899/1906: Milleker B., *Délmagyarország régiségleletei a honfoglalás előtti időkből I–III.* Temesvár, 1897, 1899, 1906.
- Mócsy 1977: Mócsy, A. *Die Einwanderung der Iazygen,* ActaAntHung XXV, 1977, 439–446.
- Nagy 2005: Nagy D., *Az Orosházi-tanyák, MÁV-homokbánya szarmata temetője. – Sarmatisches Gräberfeld aus der MÁV-Sandgrube von Orosházi-tanyák,* SZKMÉ VII, 2005, 11–48.
- Nepper 1985: M. Nepper I., *Császárkori szarmata telep Biharkeresztes–Ártánd Nagyfarkasdombon. – Eine sarmatische Siedlung aus der Kaiserzeit, Gelegen auf dem Nagyfarkas-Hügel, Biharkeresztes–Ártánd,* DMÉ 1982 (1985), 101–249.
- Patay 2003: Patay R., *Korai szarmata sír Mezőkövedről. Előzetes jelentés a Patakra járó-dűlőben feltárt szarmata temetkezésekről. – Ein frühsarmatisches Grab in Mezőkövesd. (Vorbericht über die in Mezőkövesd, Patakra járó-Flur freigelegten Sarmatischen Bestattungen).* MFMÉ–StudArch IX, 2003, 135–143.
- Párducz 1942: Párducz M., *A szarmatakor legkorábbi emlékei a Bánságban. – Les trouvailles Sarmatiques les plus anciennes du Bánság.* AÉ 69, 1942, 305–328.
- Прохорова/Гугуев 1992: Прохорова Т.А./Гугуев В.К., *Богатое сарматское погребение в кургане 10 Кобыковского могильника. – A rich Sarmatian burial the kurgan 10 of Kobyakovo cemetery.* SA 1992.1, 142–161.
- Szabó 1939: Szabó, M. *Jazyg-szarmata sírok Kecskemét környékén. – Jazygisch-sarmatische Gräber in der Umgebung von Kecskemét,* FA I–II, 1939, 100–108.
- Симоненко/Лобай 1991: Симоненко А. В./Лобай Б. И., *Сарматы Северо-Западного Причерноморья в I в. н.э.* Киев, 1991.
- Thomas 1972: Thomas E., *Frühkaiserzeitlicher Victoria-Statuette aus dem Barbaricum. – Koracsászárkori Victoria-szobrocska a Barbarikumból,* Cumania I, 1972, 57–81.
- Thomas 1976: Thomas E., *Bronzeplatte einer frühkaiserzeitlichen Paraderüstung. – Római díszpáncél Orgovánról,* Cumania IV, 1976, 27–34.
- Thomas 1976A: Thomas E., *Figuralverzieter Griffschalenhenkel aus Jászszentlászló. – Figurális díszű serpenyőnyél Jászszentlászlóról,* Cumania IV, 1976, 21–26.
- Tolsztov 1950: Tolsztov Sz. P., *Az ősi Chorezm,* Budapest 1950.
- Tóth 1986: Tóth E., *Dacia római tartomány.* Makkai L./Mócsy A. (Szerk.): *Erdély története I. A kezdetektől 1606-ig.* Budapest 1986, 46–106.
- Vaday 1982/83: Vaday, A., *Das Gräberfeld der Jazyges Metanastae in Mezőcsát–Höröcsögös.* Antaeus 12–13, 1982–1983 (1984), 167–188.

- Vaday 1989: Vaday, A., *Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ein Beitrag zur Archäologie und Geschichte des sarmatischen Barbaricums*. Antaeus 17–18, 1988–1989 (1989).
- Vaday/Szekeres 2001: Vaday A./Szekeres Á., *Megjegyzések az Alföld korai szarmata telepeinek kérdéséhez (A jazyg bevándorlás és a megtelepedés kérdésköre)*. – *Bemerkungen zur Frage der frühsarmatischen Siedlungen in der Tiefebene (Der Fragenkreis des jazygischen Einwanderung und Ansiedlung)*. MFMÉ–StudArch VII, 2001, 231–298.
- Vaday/Szőke 1983: Vaday A./Szőke B. M., *Szarmata temető és gepida sír Endrőd–Szujókeresztén*. – *Sarmatischen Gräberfeld und gepidisches Grab in Endrőd–Szujókereszt*. ComArchHung 1983, 79–132.

*Eszter Istvánovits*  
Jósa András Múzeum  
4400 Nyíregyháza, Benczúr tér 21.  
istvanov@jam.nyirbone.hu

*Valéria Kulcsár*  
Szegedi Tudományegyetem  
6722 Szeged, Egyetem u. 2.  
vkulcsar@iif.hu